

Розвиток креативного мислення юних футболістів

Перепелиця П. Є., Перевозник В. І., Зотов А. В.
Харківська державна академія фізичної культури

Анотація. У статті аналізується ключове протиріччя у підготовці юних футболістів: пасивність і шаблонність тренувального процесу проти необхідності творчої гнучкості та оригінальних рішень під час змагань. Наголошується, що традиційні тренування часто зводяться до засвоєння готових тактичних схем за вказівкою тренера, що пригнічує інтелектуальну складову підготовки, зокрема дивергентно-творче мислення гравців. Обґрунтовується, що тактичне виконання виходить за межі простої реакції, будучи цілеспрямованим підпорядкуванням ігрової ситуації для досягнення мети, що вимагає ефективності когнітивних процесів (аналізу, оцінки та вибору рішення). Розрізняються конвергентне (для знайомих ситуацій) та дивергентне (для нових, складних завдань) мислення. З метою усунення виявленого конфлікту пропонується переорієнтувати тренувальний процес на стимулювання пізнавальної зацікавленості та творчого мислення спортсмена. Підкреслюється важливість нелінійного змісту занять, який інтегрує попередній досвід, уяву та сприяє самостійному пошуку оригінальних стратегій. Це забезпечить гравцеві здатність не лише відтворювати навички, але й успішно вирішувати ігрові ситуації гнучко й оригінально, що є основою ігрової творчості та підвищення якості виконання змагальних завдань.

Ключові слова: ігрове мислення; юні футболісти; ігрові ситуації; активність гравця; прийняття рішень; ігрова творчість; когнітивні процеси.

Вступ. Актуальність розвитку креативного мислення юних футболістів є надзвичайно високою та визнається однією з ключових складових футбольного інтелекту. Сучасний футбол еволюціонує з безпрецедентною швидкістю, перетворюючись на динамічне середовище, що вимагає миттєвого прийняття рішень у складних, часто хаотичних та непередбачуваних ситуаціях. У цьому контексті гравці, які мислять виключно шаблонно, стереотипно або покладаються лише на заздалегідь відпрацьовані схеми, швидко втрачають свою конкурентну перевагу. Вони стають легко прогнозованими для суперника, що є неприпустимим на високому рівні (Furley et al., 2025; Квасниця & Тищенко, 2023; Kubayi, 2020).

Розвиток креативності у футболі забезпечує набагато більше, ніж просто технічну майстерність. Це напряму впливає на якість та оригінальність прийняття рішень – фактор, який найчастіше вирішує долю матчу, визначаючи різницю між перемогами та поразками. Саме креативне мислення є фундаментом для формування ігрової гнучкості, непередбачуваності, самостійності. На відміну від гравців, які завжди чекають підказки від тренера, креативний футболіст здатний самостійно «читати» гру та вносити корективи (Dobre & Gheorghe, 2021; Goodyear et al., 2023; Перцухов та ін., 2020).

Таким чином, дослідження теми розвитку креативного мислення юних футболістів – це інтелектуальна інвестиція у їхній майбутній успіх на найвищому рівні та формування гравців нового покоління, здатних вирішувати проблемні ігрові ситуації.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами і темами. Дослідження проводилося відповідно до теми науково-дослідної роботи Харківської державної академії фізичної культури на 2023-2028 рр. «Оптимізація навчально-тренувального процесу у футболі» номер держреєстрації 0123U105317.

Мета дослідження: аналіз теоретичних досліджень з питання особливостей та розвитку креативного мислення юних футболістів.

Матеріал і методи дослідження. Для вирішення завдань дослідження використовувалися такі методи: теоретичний аналіз даних науково-методичної інформації та мереж інтернет, узагальнення передового практичного досвіду.

Результати дослідження та їх обговорення. У тренувальному процесі недостатньо уваги приділяється інтелектуальній складовій тактичної підготовки юних футболістів, зокрема розвитку творчого мислення та вмінню самостійно розв'язувати ігрові ситуації. На тренуваннях гравці, як правило, засвоюють прості, типові, а часто й готові рішення, які виконуються за вказівкою тренера. Такий підхід мінімізує активність мислення та пізнавальні зусилля спортсменів. Засвоєння матеріалу зводиться переважно до запам'ятовування тактичних шаблонів, які відтворюються (репродукуються) під час матчу з незначними змінами (Дмитрів et al., 2022; Kim et al., 2021; Hastie et al., 2022).

Існує поширене переконання, що під час тренувального процесу гравці схильні надмірно дотримуватися вказівок тренера, навіть за наявності можливостей для індивідуального саморозвитку та прояву ініціативи. Часто власна творчість гравця розцінюється тренером як небажана або непотрібна, що призводить до її пригнічення та стримування. Це створює ключове протиріччя між пасивністю гравця на тренуваннях і необхідною активністю та гнучкістю під час змагань. У матчі, при вирішенні ігрових ситуацій, від спортсмена очікується варіативність дій та неординарні рішення. Таким чином, конфлікт між шаблонною підготовкою на тренуванні та вимогами до творчої гнучкості і успішного вирішення ігрових завдань у матчі стає джерелом численних невдалих дій гравців і, як наслідок, зниження якості виконання поставлених завдань (Dereza, 2022; Goodyear et al., 2023; Перцухов та ін., 2020).

Теорія спортивних ігор покликана усунути це протиріччя та забезпечити практику адекватною методикою його розв'язання. Досвід показує, що для підвищення спортивної майстерності недостатньо лише якісного та правильного керівництва гравцем. Удосконалення ігрової майстерності має здійснюватися через безперервний вплив на психологічний стан та інтелектуальну активність спортсмена безпосередньо в процесі тренування. Розбіжності між діями на тренуванні та в матчі вирішуються через пріоритет активності у змаганнях, оскільки тренування є підготовкою до матчу (Квасниця & Тищенко, 2023; Kubayi, 2020; Dereza, 2022).

Активність гравця в матчі – це реалізація тактичних елементів через вирішення ігрових ситуацій різної складності. Ефективність тактики

визначається психікою гравця та якістю його когнітивних процесів (сприйняття, аналізу, оцінки та реалізації). Ці процеси відбуваються у три фази:

- Увага й аналіз: Сприйняття та оцінка ситуації.
- Розумове рішення: Вибір оптимального способу дій.
- Моторна реалізація: Фізичне виконання обраного рішення.

Важливо розуміти, що тактичне виконання виходить за рамки простої ситуативної реакції. Це постійна регуляція взаємовідношень семи ключових елементів діяльності з оточенням, що фактично є вирішенням ситуації. Тактичне виконання – це цілеспрямоване підпорядкування ігрової ситуації певній програмі для досягнення мети. Це цілеспрямоване втілення виникає із завдань гравця і потребує ігрового мислення для пошуку оптимальних шляхів їх розв'язання (Дмитрів et al., 2022; Kim et al., 2021; Kubayi, 2020).

Ігрове мислення має двояку природу і може бути конвергентним або дивергентним (чи подібним до них).

Конвергентне мислення застосовується при розв'язанні ігрових ситуацій, які є простими, знайомими та добре засвоєними. Воно обмежується вибором одного або кількох відомих рішень, які є найбільш доцільними за даних умов. У цьому випадку гравець діє в ситуаціях, що вимагають умовного (загальноприйнятого) або єдино можливого розв'язання.

Дивергентне мислення – це найвища форма ігрового мислення. Воно задіюється, коли невідомий алгоритм розв'язання ситуації, і гравець не має заздалегідь підготовленої відповіді. Це стосується нових, складних завдань, які вимагають від гравця нового й оригінального способу вирішення (Kubayi, 2020; Dereza, 2022; Kim et al., 2021).

Тактичне виконання гравця безпосередньо залежить від його ігрового мислення, зокрема від таких важливих якостей, як швидкість, гнучкість, оригінальність та незалежність прийняття рішень.

Саме ці характеристики формують основу дивергентно-творчого мислення спортсмена.

Протиріччя між необхідністю дотримуватися відпрацьованих тактичних схем (під час змагань) та потребою у творчому ігровому мисленні (розвиток якого на тренуваннях може бути обмежений) вирішується шляхом аналізу активності гравця як на тренуваннях, так і під час змагань. У змагальному процесі від спортсмена вимагається не лише точне відтворення навичок, але й творчий підхід. Отже, тренування повинно бути інструментом стимулювання творчого мислення, а робота на заняттях має орієнтуватися на інтелектуальний розвиток спортсмена, формуючи та підсилюючи його унікальний стиль гри. Такий підхід, у свою чергу, викликає підвищену пізнавальну зацікавленість, зміцнює мотивацію гравця до творчої діяльності та посилює його особисте прагнення до зростання ігрової майстерності (Dobre & Gheorghe, 2021; Goodyear et al., 2023; Перцухов та ін., 2020).

З метою підвищення ефективності тренувального процесу, бажано забезпечити посилення пізнавальної зацікавленості гравця. Вибір навчальних засобів і методів повинен корелювати зі здібностями спортсмена, формуючи вимоги, які спонукають його до аналізу тактичних завдань і подальшої їх

проблематизації. Це сприятиме розвитку навичок самостійного пошуку методів розв'язання, формуванню та емпіричній перевірці власних рішень. Зміст тренувального процесу не повинен бути лінійним, а має інтегрувати попередній досвід, задіювати уяву та творчу візуалізацію для стимулювання пошуку нових зв'язків, залежностей та оригінальних стратегій (Furley et al., 2025; Квасниця & Тищенко, 2023).

Таким чином, тренувальний процес стимулює значну інтелектуальну активність гравця, що критично важливо для розширення його здатності приймати рішення. Гравець готується не лише до відтворення засвоєних схем, але й до творчої участі у грі.

Зважаючи на ці теоретичні міркування, ми визначаємо ігрову творчість як гнучке розв'язання ігрових ситуацій. Воно базується на ефективному відтворенні засвоєних елементів та застосуванні нових, оригінальних рішень, а також на нав'язуванні індивідуального стилю гри. Саме завдяки цьому гравець успішно виконує прийоми та дії (Goodyear et al., 2023; Перцухов et al., 2020).

Гравці, які вміють «бачити поле» (тобто повністю оцінювати ігрову обстановку під час виконання техніко-тактичних дій), значно рідше допускають тактичні помилки. Завдяки цьому сама гра стає насиченішою, цікавішою та творчо різноманітною.

Здатність гравця швидко та точно орієнтуватися у складній ігровій діяльності ґрунтується на оперативному сприйнятті й правильному аналізі постійних змін ситуацій у часі та просторі. Це, своєю чергою, сприяє формуванню доцільних творчих дій. Проте, ефективність цих ігрових дій забезпечується лише розвиненим периферичним зором та вмінням широко розподіляти увагу (Квасниця & Тищенко, 2023; Kubayi, 2020).

Сьогодні гравці повинні вміти сприймати та опрацьовувати значні обсяги інформації в умовах, що постійно змінюються. Тому зіграність команди ґрунтується на ігровій творчості та імпровізації. Це можливо лише завдяки добре напрацьованій базі, досконалому знанню один одного та ідеальній узгодженості у виконанні завдань та організації командної гри.

Фахівці наголошують, що реалізаторами сучасної гри стають не так системи, як гравці, які виконують свої завдання і водночас мають творчі здібності. Щоб успішно діяти на будь-якій позиції в динамічних ситуаціях, кожен гравець має блискавично оцінити нову позицію і творчо прийняти виважене рішення (Dobre & Gheorghe, 2021; Goodyear et al., 2023; Перцухов et al., 2020).

Висновки.

1. Виявлено фундаментальне протиріччя між поточною практикою тренувального процесу та вимогами змагальної діяльності. Тренування, орієнтовані на засвоєння типових, шаблонних рішень та суворе дотримання вказівок тренера (конвергентний підхід), мінімізують інтелектуальну активність гравців. Натомість, у матчі від спортсмена вимагається гнучкість, варіативність, неординарні та творчі рішення (дивергентний підхід). Цей конфлікт між пасивністю на тренуванні та необхідною активністю в матчі є основною причиною зниження якості виконання тактичних завдань.

2. Встановлено, що підвищення спортивної майстерності юних футболістів неможливе без посилення уваги до інтелектуальної складової тактичної підготовки, зокрема розвитку творчого, дивергентного мислення та навичок самостійного розв'язання ігрових ситуацій. Удосконалення ігрової майстерності має здійснюватися через безперервний вплив на психологічний стан та когнітивні процеси спортсмена (сприйняття, аналіз, оцінка та реалізація) безпосередньо в процесі тренування.

3. Підтверджено, що успішне тактичне виконання у складних, нетипових ігрових ситуаціях залежить від дивергентного ігрового мислення — найвищої його форми, яка вимагає від гравця пошуку нового та оригінального способу розв'язання проблеми. Основу дивергентно-творчого мислення формують такі якості, як швидкість, гнучкість, оригінальність та незалежність прийняття рішень.

4. Ігрова творчість визначена як гнучке розв'язання ігрових ситуацій, що базується на ефективному відтворенні засвоєних елементів, застосуванні нових, оригінальних рішень, а також на нав'язуванні індивідуального стилю гри. Ключовими передумовами для цього є розвинений периферичний зір та вміння широко розподіляти увагу для оперативного сприйняття та аналізу змін ігрової обстановки.

5. Зроблено висновок, що в сучасному футболі успішними стають не так системи, як гравці з високими творчими здібностями, які можуть блискавично оцінити динамічну ситуацію та творчо прийняти виважене рішення на будь-якій позиції. Зіграність команди все більше ґрунтується на ігровій творчості та імпрровізації, що підкреслює критичну важливість запропонованого підходу до тренувань.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі полягають у розробці адекватної методики, яка усуне протиріччя між пасивною шаблонною підготовкою юних футболістів на тренуваннях і необхідністю прояву творчої активності та гнучкості мислення при розв'язанні ігрових ситуацій під час змагань, з акцентом на стимулювання інтелектуальної активності та дивергентно-творчого мислення гравців.

Література:

- Дмитрів, Р., Лопаський, С. & Пасічняк, Л. (2022). Порівняльний аналіз виступів чоловічих національних збірних команд України на чем-пі-онатах Європи з командних ігрових видів спорту. *Спортивні ігри*, (3 (25)), 35-45. <https://doi.org/10.15391/si.2022-3>
- Квасниця, О., & Тищенко, В. (2023). Оцінка показників змагальної діяльності Rugby Europe Championship 2022. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Фізична культура*, (39), 47-52. <https://doi.org/10.15330/fcult.39.47-52>
- Перцухов, А., Без'язичний, Б., & Худякова, В. (2020). Особливості вико-нання ударів у ворота футболістами в іграх команд високого рівня. *Slobozhanskyi Herald of Science & Sport*, 75(1), 64–68. <https://doi.org/10.15391/sns.v.2020-1.01>
- Dereza, M. (2022). Teaching physical education with online instruction on students' cognitive engagement and performance in physical education. *Int. J. Res. Publ.*, 103. <https://doi.org/10.47119/IJRP1001031620223432>

- Dobre, A. G., & Gheorghe, C. (2021). The optimization of the running technique using video analysis method. In Journal of Physics: Conference Series (Vol. 1746, No. 1, p. 012086). IOP Publishing. <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1746/1/012086>
- Furley, P., Mehta, S., Raabe, D., & Memmert, D. (2025). Objectivity of match analysis in football: Testing the level of agreement between coaches' interpretations of video data. International Journal of Sports Science & Coaching, 20(1), 45–55. <https://doi.org/10.1177/17479541241278603>
- Goodyear, V. A., Skinner, B., McKeever, J., & Griffiths, M. (2023). The influence of online physical activity interventions on children and young people's engagement with physical activity: a systematic review. Physical Education and Sport Pedagogy, 28(1), 94-108. <https://doi.org/10.1080/17408989.2021.1953459>
- Hastie, P. A., Stringfellow, A., Johnson, J. L., Dixon, C. E., Hollett, N., & Ward, K. (2022). Examining the concept of engagement in physical education. Physical Education and Sport Pedagogy, 27(1), 1-18. <https://doi.org/10.1080/17408989.2020.1861231>
- Kim, E. J., Kim, J. J., & Han, S. H. (2021). Understanding student acceptance of online learning systems in higher education: Application of social psychology theories with consideration of user innovativeness. Sustainability, 13(2), Article 896. <https://doi.org/10.3390/su13020896>
- Kubayi, A. (2020). Analysis of goal scoring patterns in the 2018 FIFA World Cup. Journal of Human Kinetics, 71(1), 205-210. <https://doi.org/10.2478/hukin-2019-0084>

Відомості про авторів:

Перепелиця Павло Євгенович: к. фіз. вих., доцент;

Харківська державна академія фізичної культури

<https://orcid.org/0009-0003-7315-4369>

E-mail: pepp0435@gmail.com

Перевозник Володимир Іванович: к.фіз.вих., доцент;

Харківська державна академія фізичної культури

<https://orcid.org/0000-0001-6798-1497>

E-mail: vperevoznik60@gmail.com

Зотов Артем Віталійович: здобувач освіти

Харківська державна академія фізичної культури

E-mail: pepp0435@gmail.com

Надійшла до редакції 16.12.2025 р.